

2. ПЕДАГОГІЧНИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДОСВІД

Наталія Володимирівна Родіна,
доктор психологічних наук, професор
кафедри соціальної і прикладної психології
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова,
м. Одеса, Україна

УДК 159.923

ГЕНДЕРНИЙ КОНФЛІКТ У СТРУКТУРІ КОПІНГУ ОСОБИСТОСТІ

Сформульовано определение понятия «гендерный конфликт в структуре копинга» как системного внутриличностного конфликта между социально заданной моделью роли, которая определяется биологическим полом, и имеющимися гендерно-стилевыми особенностями совладания. С помощью шкалы феминной гендерной роли в копинге определены подвыборки с наличием соответствующего конфликта: женщины с маскулинным копингом, мужчины с феминным копингом. Для изучения психологических особенностей респондентов (n = 320, абитуриенты одесских вузов) использовались следующие психодиагностические методики: ММИЛ, тест Сонди, тест Люшера, тест Вартегга. Установлено, что у женщин гендерный конфликт в структуре копинга не приводит к дезадапционным нарушениям. У мужчин такой конфликт вызывает межличностные конфликты. У них обнаружена феминная организация символического бессознательного. Показано, что отсутствие отца среди лиц, воспитывающих ребенка, формирует феминный гендерный стиль совладания со стрессом.

Ключевые слова: гендер, копинг, стресс, внутриличностный ролевой конфликт, шкала феминной гендерной роли в копинге, категориальный анализ главных компонент.

The definition of the concept of "gender conflict in the structure of coping" as a systemic intrapersonal conflict between the social given model of a role, which is determined by biological sex and gender coping style features. By the Feminine Gender Role Coping Scale two subsamples with the existence of a conflict were defined: women with masculine coping, men with feminine coping. The psychological characteristics of respondents (n = 320, entrants Odessa universities) were studied by the following psychodiagnostic methods: MMPI, Szondi test, Lüscher test, Wartegg test. It was found that in women the gender conflict in the structure of coping does not lead to maladjustment. In men, this conflict lead to interpersonal conflicts. The feminine organization of symbolic unconsciousness in men was determined. It was shown that the absence of father among people raising a child, forms the feminine gender style of coping with stress.

Key words: gender, coping, stress, intrapersonal role conflict, Feminine Gender Role Coping Scale, categorical principal components analysis.

Ця стаття є продовженням серії публікацій, присвячених аналізу ролі статево-рольової ідентичності особистості в подоланні стресу. Метою першої роботи було вивчення взаємозв'язків між статево-рольовою ідентифікацією особистості та особливостями копіngu в ситуаціях загрози самоактуалізації, а також визначення критеріїв для відокремлення фемінного та маскулінного стилів у подоланні стресу [7]. Також за результатами дослідження на основі опитувальника WOCQ було створено психометричний інструмент для вимірювання гендерних ролей у подоланні стресу. У центрі уваги цієї статті – вивчення проблеми специфічного для копіngu гендерного конфлікту як внутрішньо особистісного конфлікту між психологічною та біологічною статтю стосовно способів подолання стресових ситуацій.

У нашому дослідженні ми базуємось на системному підході із застосуванням психодинамічної парадигми. Системний підхід до розуміння внутрішнього особистісного гендерного рольового конфлікту передбачає, що він має бути розглянутий як структурний елемент особистості, більш конкретно – психологічної статі як гендерної підсистеми особистості, а також у взаємозв'язку зі складними та мінливими системами суспільних цінностей, норм, значень і смислів, що визначаються і трансформуються гендерними ролями [5].

З точки зору системології, специфіка гендерного конфлікту на внутрішньоособистісному рівні розкривається при співвіднесенні підструктур «Я як індивідуальність – Я як представник гендерної групи», тобто через співвідношення зовнішньої соціальної оцінки, що отримується особистістю у процесі

взаємодії з іншими людьми і власної оцінки як носія гендерних характеристик і суб'єкта специфічних для біологічної статі ролей [4].

Виходячи з наведених визначень, гендерний конфлікт у структурі копінгу визначається нами як системний внутрішньоособистісний конфлікт між соціально заданою моделлю ролі, яка визначається біологічною статтю і наявними гендерно-стильовими особливостями подолання.

Як відомо, внутрішньоособистісний гендерний конфлікт вказує на дисбаланс статево-рольової структури особистості, що є чинником формування невротизму, психосоматичних розладів, кримінальної та девіантної поведінки. Важливу роль тут відіграє і процес гендерної адаптації особистості. Ефективність статево-рольової адаптації залежить від того, наскільки адекватно особистість сприймає себе й оточення. Якщо виникає інтенсивна потреба у перебудові або адаптації до нових умов взаємодії з оточенням, може виникати гендерно-рольовий конфлікт, що характеризується тривожністю, неприйняттям себе, емоційним дискомфортом, дезадаптивністю в цілому [13].

М.Епштейн [16], використовуючи моделювання структурними рівняннями, показала, що в осіб підліткового та юнацького віку гендерний конфлікт пов'язаний з такими симптомами, як депресія, тривожність, незадоволеність, зростання кількості сексуальних партнерів тощо. Наведені вище дослідження стосуються проблематики внутрішньоособистісного гендерного конфлікту у широкому розумінні. Проте необхідно зазначити, що проблема такого специфічного типу внутрішньоособистісного рольового конфлікту, як гендерний конфлікт у структурі копінгу, ще є недостатньо розробленою.

Таким чином, метою нашої статті було вивчення гендерного конфлікту в структурі копінгу на прикладі осіб, які перебувають у стресовій ситуації, зокрема в ситуації загрози самоактуалізації.

На етапі емпіричного дослідження брало участь 320 абітурієнтів вищих навчальних закладів м. Одеси. Тестування респондентів відбувалось у період вступних іспитів. Структура вибірки за статтю була наступною: 92 чоловіки (28,7 %) і 228 жінок (71,3 %). За середнім віком (18 років) досліджувані формували групу осіб юнацького вікового періоду. Представники цієї вибірки вважались умовно здоровими особами.

У процесі дослідження було застосовано низку психодіагностичних методик.

1. Шкала фемінної гендерної ролі у копінгу, що виділено у складі WOCQ – опитувальника способів подолання методики (версія для ситуацій загрози самоактуалізації) [9]. Зазначена шкала дозволяє встановити, до якого типу гендерно-стильових особливостей подолання (фемінного чи маскулінного) належить репертуар копінг-стратегій респондентів.

2. Опитувальник MMPI – Методика багатостороннього дослідження особистості (у адаптації Ф. Б. Березіна, М. П. Мірошнікова, Р. Б. Рожанця). На відміну від минулого дослідження, що обмежувалось лише дослідженням параметрів, які характеризують статево-рольову ідентичність особистості, вивчались показники як контрольних, так і клінічних шкал [1].

3. Рисунковий тест Е. Вартегга [2].

4. Метод портретних виборів Л. Сонді [11].

5. Метод колірних виборів М. Люшера [6].

Останні три психодіагностичні методики призначались для дослідження неусвідомлюваного рівня психіки.

Аналіз розподілу значень показника в групах чоловіків та жінок (рис. 1) показує близькість гістограми до

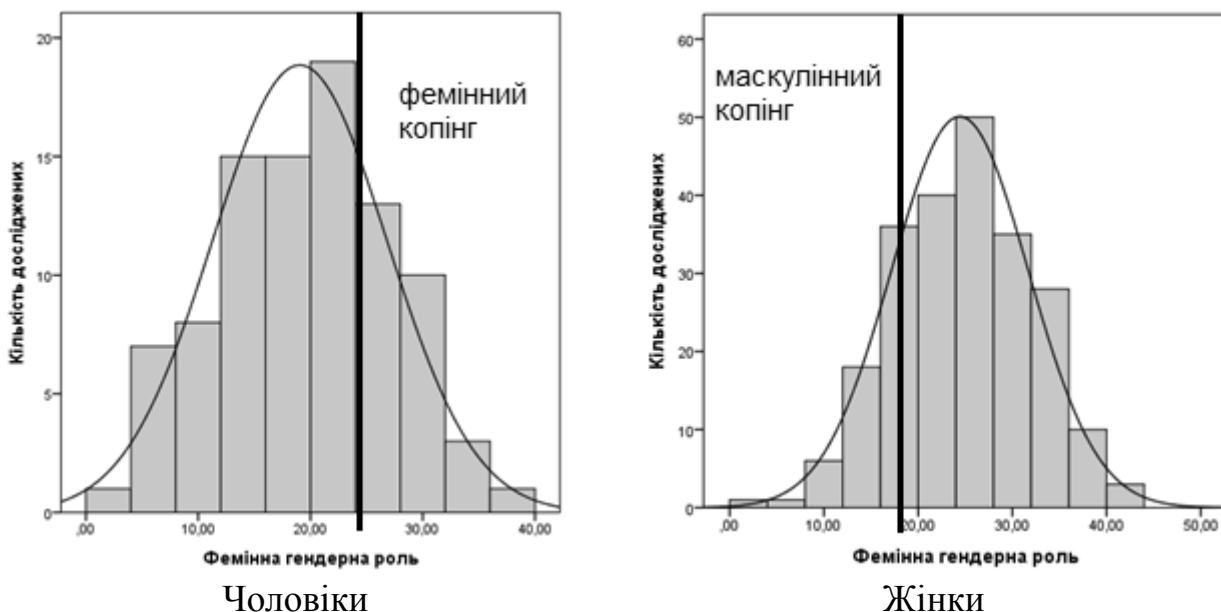

Рис. 1. Гістограма розподілу значень показника шкали фемінної гендерної ролі у копінгу в групах чоловіків та жінок з виокремленням конфліктних груп

кривої нормального розподілу. Відповідно, для виділення крайніх груп респондентів за параметром шкали фемінної гендерної ролі у копінгу необхідно використовувати значення першого (в групі осіб жіночої статі) та третього квартилю (в групі осіб чоловічої статі). Ці значення виступають в якості мір, що відділяють респондентів з надто високими та надто низькими значеннями фемінності у копінгу. Ці групи характеризуються внутрішньою конфліктністю між соціально заданою моделлю ролі, що визначається біологічною статтю та гендерною роллю у копінг-поведінці.

Для кожної з груп було розраховано описові статистики, наведені в таблиці 1. У групі чоловічої статі критичними є значення третього квартилю – у 24 сирих бали. Об'єм цієї підвибірки становив 27 респондентів (29,3 % від усієї вибірки). Це значення відділяло чоловіків з фемінним стилем поведінки подолання. Тому цю підвибірку було визначено як «Чоловіки з фемінним копінгом». У групі жінок граничним є значення першого квартилю – у 18 сирих бали. Відповідне значення окреслювало групу жінок з маскулінним стилем копінгу. До складу цієї підвибірки, що була названа як «Жінки із маскулінним копінгом» увійшло 55 досліджуваних (24,1 % від всієї вибірки).

Проводився також порівняльний аналіз. Групи респондентів з наявністю гендерного конфлікту в структурі копінгу порівнювались з респондентами, в яких зазначений конфлікт не виявлявся. Здійснювались наступні порівняння: внутрішньоконфліктна група чоловіків з фемінним копінгом зіставлялась з

Таблиця 1

Описові статистики для показника шкали фемінної гендерної ролі у копінгу в групах чоловіків і жінок

Описові статистики	Стать	
	Чоловіча	Жіноча
Середнє значення (М)	19,044	24,425
Стандартне відхилення (s)	7,788	7,265
Мода	21,000	24,000
1-й квартиль	14,000	19,000
2-й квартиль (медіана, Me)	19,000	24,000
3-й квартиль	24,000	30,000
Асиметрія	0,034	-0,065
Стандартна похибка асиметрії	0,251	0,161
Екссес	-0,464	-0,331
Стандартна похибка екссесу	0,498	0,321

групою чоловіків з маскулінним копінгом. Внутрішньоконфліктна підвибірка жінок з маскулінним копінгом порівнювалась з підвибіркою жінок з фемінним копінгом.

Згідно з опитувальником ММРІ було побудовано профілі особистості для кожної з підвбірок. На рисунку 2 наведено профілі ММРІ у групах чоловіків з фемінним і маскулінним копінгом. Розбіжності між шкалами опитувальника ММРІ в групах вивчались за допомогою непараметричного U-критерію Манна-Вітні.

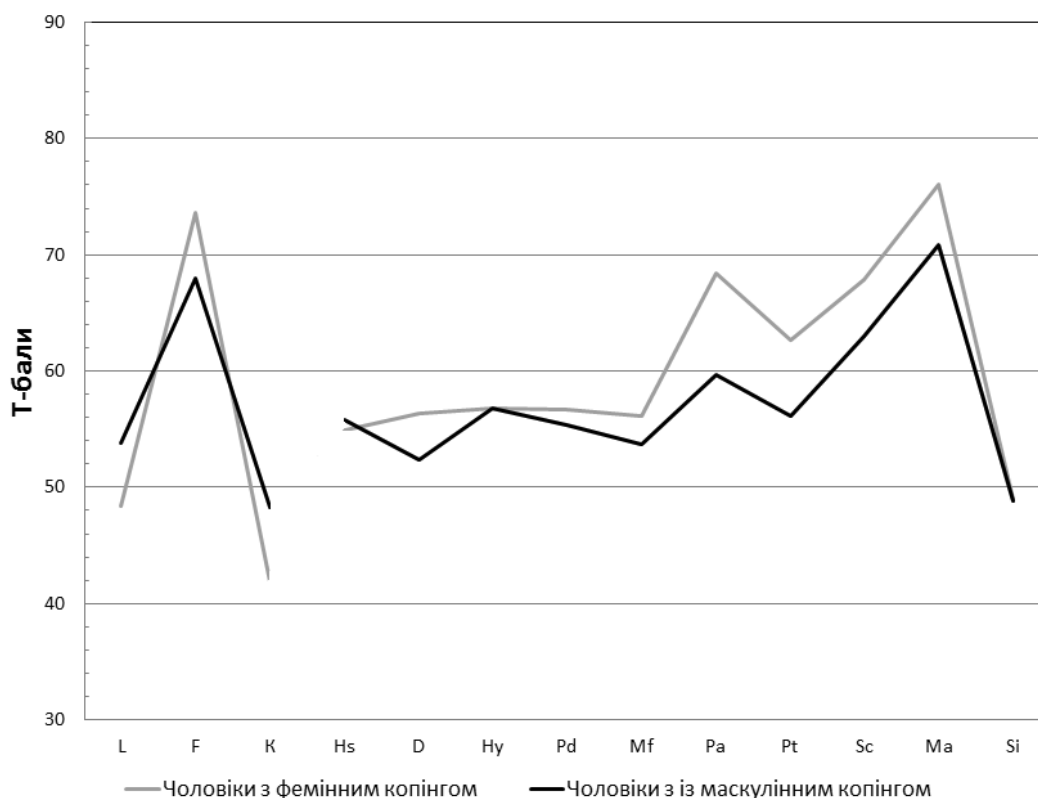

Рис. 2. Профілі ММРІ в групах чоловіків з фемінним та маскулінним копінгом

Аналіз за даним критерієм засвідчив, що стосовно контрольних шкал середні значення за параметрами L та K статистично значуще нижче у групі чоловіків з фемінним копінгом, ніж в групі чоловіків із маскулінним копінгом – значення U-критерію та їхня статистична значущість, відповідно, становили $U = 600,000$, $p = 0,042$ та $U = 594,000$, $p = 0,038$. Нижче наводяться описові статистики для шкал L ($M = 48,333$, $s = 11,466$, $Me = 50,000$ – у першій групі; $M = 53,777$, $s = 11,578$, $Me = 55,000$ – у другій групі) та K ($M = 41,815$, $s = 11,985$, $Me = 45,000$ – у першій групі; $M = 48,311$, $s = 11,097$, $Me = 48,000$ – у другій групі). Пониження значень за контрольними шкалами L та K за високого значення F вказує на такі тенденції, як неконформність, відчуття ворожості на навколишнього середовища, дезінтеграцію функціонування захисних механізмів, конфліктні відносини з середовищем, низьку здатність до адекватного та конструктивного вирішення конфліктів [1]. Очевидно, ці тенденції є більш виразними у чоловіків з фемінним копінгом. Це ілюструє те, як гендерний конфлікт у структурі копінгу впливає на виникнення міжособистісних конфліктів, тим самим утруднюючи адаптацію таких респондентів.

Серед клінічних шкал виявлено статистично значущі розбіжності для сьомої шкали «Фіксація тривоги та обмежувальна поведінка» (Pt) та дев'ятої шкали «Заперечення тривоги» (Ma). Середні значення за цими шкалами статистично значуще вище в групі чоловіків з фемінним стилем подолання стресу: значення U-критерію та їхня статистична значущість, відповідно,

склали $U = 575,500$, $p = 0,025$ та $U = 553,000$, $p = 0,014$. Описові статистики для даних шкал були наступними: Pt ($M = 62,667$, $s = 11,014$, $Me = 62,000$ – у підвибірці чоловіків з фемінним копінгом; $M = 56,164$, $s = 13,648$, $Me = 56,000$ – у підвибірці чоловіків з маскулінним копінгом) та Ma ($M = 76,074$, $s = 8,858$, $Me = 76,000$ – у підвибірці чоловіків з фемінним копінгом; $M = 70,836$, $s = 8,381$, $Me = 71,000$ – у підвибірці чоловіків з маскулінним копінгом).

Отже, фемінні копінг-стратегії властиві чоловікам, що характеризуються існуванням двох суперечливих тенденцій. З одного боку, відсутністю впевненості в собі, боязкістю, сором'язливістю, нерішучістю, обережністю, почуттям незавершеності дій, педантизмом, нав'язливими думками, а з іншого – енергійністю, нездатністю тривалий час залишатися на самоті, прискореним мисленням, нестійкістю уваги, схильністю створювати непропрацьовані, але грандіозні та мало реалістичні плани [1]. Отже, у чоловіків з фемінним копінгом більш виразними є внутрішня дисгармонійність, оскільки obsесивний психологічний захисний механізм знаходиться в протиріччі з витісненням, що формує циклотимні тенденції в емоційній сфері.

На рисунку 3 наведено профілі MMPI у групах жінок з фемінним та маскулінним копінгом. Розглянемо статистично значущі розбіжності за шкалами опитувальника між вказаними підвибірками за допомогою непараметричного U-критерію Манна-Вітні.

Аналізуючи розбіжності за контрольними шкалами, необхідно зауважити, що середні значення за шкалою F статистично значуще вище в групі жінок

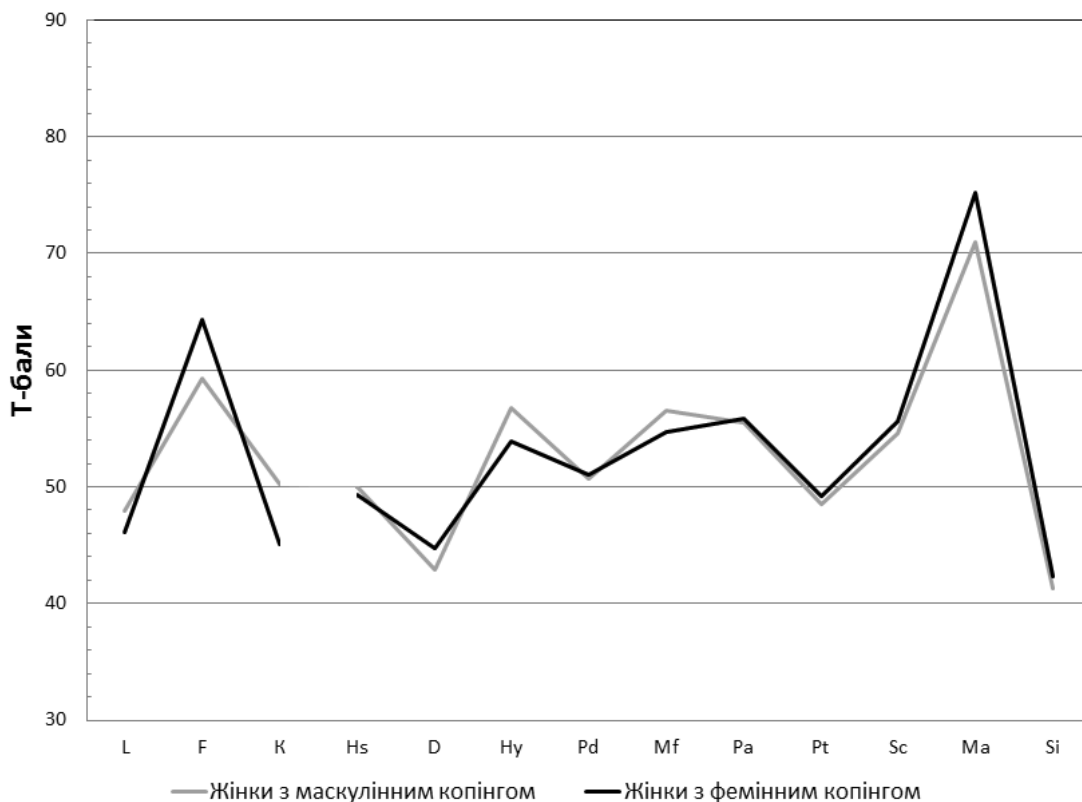

Рис. 3. Профілі MMPI в групах жінок з маскулінним та фемінним копінгом

з фемінним копінгом ($U = 3532,500$, $p = 0,037$), тоді як середні значення за шкалою К – вищі в групі жінок з маскулінним копінгом ($U = 3091,000$, $p = 0,001$). Варто надати і описові статистики для цих шкал: F ($M = 59,327$, $s = 18,044$, $Me = 54,000$ – у жінок з маскулінним копінгом; $M = 64,298$, $s = 17,777$, $Me = 63,000$ – у жінок з фемінним копінгом) та К ($M = 50,288$, $s = 9,537$, $Me = 49,000$ – у першій групі; $M = 45,024$, $s = 9,483$, $Me = 44,000$ – у другій групі). Підвищення шкали F при зниженні шкали К свідчить про установку на підкреслення наявних проблем, на драматизацію власних труднощів, на схильність до агравації щодо власного психічного стану [10]. Напевне, вказані характеристики більш властиві жінкам з фемінним копінгом. У цьому випадку гендерний конфлікт не призводить до дезадапційних порушень.

Жінки, які характеризуються високими значеннями за шкалою фемінної гендерної ролі у копінгу, відзначались також статистично значуще вищим середньогруповим рівнем дев'ятої шкали «Заперечення тривоги» (Ma) ($U = 3235,000$, $p = 0,004$). Описові статистики свідчать про відносну перевагу цього показника в підвибірці жінок з фемінним копінгом ($M = 75,238$, $s = 8,163$, $Me = 75,000$) порівняно з жінками з маскулінним копінгом ($M = 70,981$, $s = 7,437$, $Me = 71,000$). Відповідно, порівняно з попереднім аналізом, психологічні риси, що стоять за дев'ятою шкалою, можна вважати певними передумовами фемінності у копінгу. Ці риси відображають гіпоманіакальні тенденції, що за змістом і напрямком полярні депресії. З точки зору теорії захистів, при нейтралізації депресивної організації особистості за допомогою захисного механізму заперечення утворюються гіпоманіакальні тенденції. Згідно з визначенням С. Ахтара [14], індивід із гіпоманіакальним складом особистості має підвищений фон настрою, він орієнтований на соціальну взаємодію, нездатний залишатися на самоті, схильний до ідеалізації інших, залежний від зовнішнього схвалення та приховано відчуває провини у зв'язку з агресією до інших, що у контексті подолання стресу виявляється як фемінність.

Дослідження неусвідомлюваного рівня психіки абітурієнтів, що перебувають в ситуаціях загрози самоактуалізації, також дозволило виявити статистично значущі розбіжності між групами порівняння. За методикою Л. Сонді, такі розбіжності виявлені за параметром h_u - ($U = 581,000$, $p = 0,017$). Ці розбіжності виявлені серед чоловіків. Описові статистики становили: $M = 3,308$, $s = 0,788$, $Me = 3,000$ – у підвибірці чоловіків з фемінним копінгом та $M = 2,750$, $s = 1,039$, $Me = 3,000$ – у підвибірці чоловіків з маскулінним копінгом. На думку Л. Сонді, від'ємні реакції фактору h_u свідчать про сензитивний страх стосунків, що може проявлятися сором'язливістю, надмірною підозрілістю та ускладнювати стосунки з оточуючими [11]. Зазначені риси у соціальному сприйнятті вважаються переважно фемінними. Отже, неусвідомлювана тенденція до спрямованості на власний внутрішній світ, схильність до інтроверсії також є

чинником, що обумовлює гендерний конфлікт у структурі копінгу в чоловіків. Для жінок статистично значущих розбіжностей за показниками методики портретних виборів Л. Сонді не виявлено.

Вивчення показників тесту Люшера також дозволило виявити статистично значущі розбіжності між підвибірками порівняння. У групі чоловіків це стосується чорного кольору ($U = 565,500$, $p = 0,016$). Для цього параметра методики було розраховано наступні описові показники: $M = 3,385$, $s = 2,264$, $Me = 3,000$ – у підвибірці чоловіків з фемінним копінгом та $M = 4,906$, $s = 2,782$, $Me = 5,500$ – у підвибірці чоловіків з маскулінним копінгом. Отже, у колірному профілі маскулінних за своїми копінг-стратегіями чоловіків чорний колір відігравав більш важливе значення, ніж у групі порівняння, тоді як у фемінних чоловіків чорний колір зміщується в колірному ряді праворуч. Знаходження чорного кольору у функції « $\Rightarrow$ » вказує на незатребувану в даний момент протестну активність. Відхід чорного кольору в « $\leftarrow$ » функцію вказує на тимчасове витіснення протесту, відносну схильність до миролюбства [3]. Ці характеристики відповідають не-свідомим потягам, що формують фемінний гендерний стиль у подоланні стресу. Для жінок статистично значущих розбіжностей за показниками методики Люшера не виявлено.

Дослідження за тестом Е. Вартегга показало наявність статистично значущих розбіжностей щодо 7-го стимулу в послідовності рисування ($U = 627,500$, $p = 0,028$). Описові статистики свідчать про відносну перевагу цього показника у підвибірці чоловіків з фемінним копінгом ($M = 3,338$, $s = 2,101$, $Me = 3,000$) порівняно з чоловіками з маскулінним копінгом ($M = 2,370$, $s = 1,548$, $Me = 2,000$).

Переважає 7-го стимулу свідчить про чутливість, відданість, здатність до самовіддачі [2], прагнення до гармонійності [15] і вважається жіночим архетиповим символом [17]. Для жінок статистично значущих розбіжностей за показниками рисуночного тесту Вартегга не виявлено. Таким чином, можна стверджувати, що наявність таких тенденцій у символічній організації несвідомого особистості сприяє формуванню фемінної гендерної ролі у копінгу в чоловіків.

У праці [8] нами зазначалось, що соціальне середовище, в якому перебували чи перебувають абітурієнти, може бути описано як підсистема у складі системи «зовнішнє середовище – особистість, яка долає», в результаті взаємодії компонентів якої формується копінг. Підсистему «Соціального середовища» доцільно розглядати як сукупність взаємопов'язаних параметрів, де одні мають детермінуючий вплив (на характеристики несвідомого рівня), а інші – модуруючий (на залежність характеристики свідомого рівня від характеристик несвідомого рівня). Звідси за змістом виокремлюють дві групи параметрів:

1) такі, що характеризують середовище, де відбувався розвиток досліджених, а саме: місце народження, порядок народження, кількість братів і сестер,

навчання в спеціалізованих класах, наявність вищої освіти у батька та матері;

2) такі, що характеризують актуальні вимоги соціуму до досліджуваних, а саме: вік досліджуваного, стать, місце проживання; особи, які проживають спільно з досліджуваним; досвід праці (повний робочий день); наявність спроб вступу до вищого навчального закладу у минулому; навчання на підготовчому відділенні; оплата за майбутнє навчання; вибрана спеціальність; суб'єктивна значущість вступу до ВНЗ; сприйняття близькими невдачі під час вступу; самоставлення в разі невдачі під час вступу; наявність досвіду такого хвилювання, як перед вступом; причина вибору спеціальності.

З цих параметрів статистично значущий рівень асоціації з наявністю гендерного конфлікту в структурі копінгу виявлено лише для параметра «Особі, які проживають спільно з досліджуваним». Розрахунок здійснювався за критерієм співвідношення правдоподібності ($LR = 15,095$; $p = 0,048$). На рисунку 4 наведено результати категоріального аналізу головних компонент. Використання цієї статистичної процедури дозволило побудувати двомірне графічне зображення взаємин між досліджуваними параметрами для всієї вибірки абітурієнтів.

Аналіз діаграми, поданої на рисунку 4, показує, що формування гендерного конфлікту в структурі

копінгу в чоловіків пов'язано з тим, що в їхньому вихованні не бере участі батько. Жінки з наявністю гендерного конфлікту в структурі копінгу за параметром «Особі, які проживають спільно з досліджуваним» майже не відрізняються від жінок, в яких такий гендерний конфлікт відсутній. Отримані нами результати можна співвіднести з даними дослідження О. Хомишак [12], згідно з яким встановлено, що чоловіки, які не зазнають батьківського виховання у дитинстві, виростають фемінізованими.

Отже, сформулювавши визначення гендерного конфлікту в структурі копінгу, нами було зазначено, що ця проблема є маловивченою. Завдяки застосуванню шкали фемінної гендерної ролі у копінгу виокремлено чотири підвибірки досліджуваних: жінки з фемінним копінгом, чоловіки з маскуліним копінгом, жінки з маскуліним копінгом, чоловіки з фемінним копінгом. Останні дві групи характеризувались гендерним конфліктом стосовно подолання стресу. У жінок гендерний конфлікт не призводить до дезадаптаційних порушень та пов'язаний зі зниженням активності захисного механізму заперечення тривоги. У чоловіків цей тип внутрішнього конфлікту пов'язано з дисгармонійністю захисних механізмів і може викликати міжособистісні конфлікти, утруднюючи адаптацію. На неусвідомлюваному рівні для них характерними є сензитивний страх стосунків,

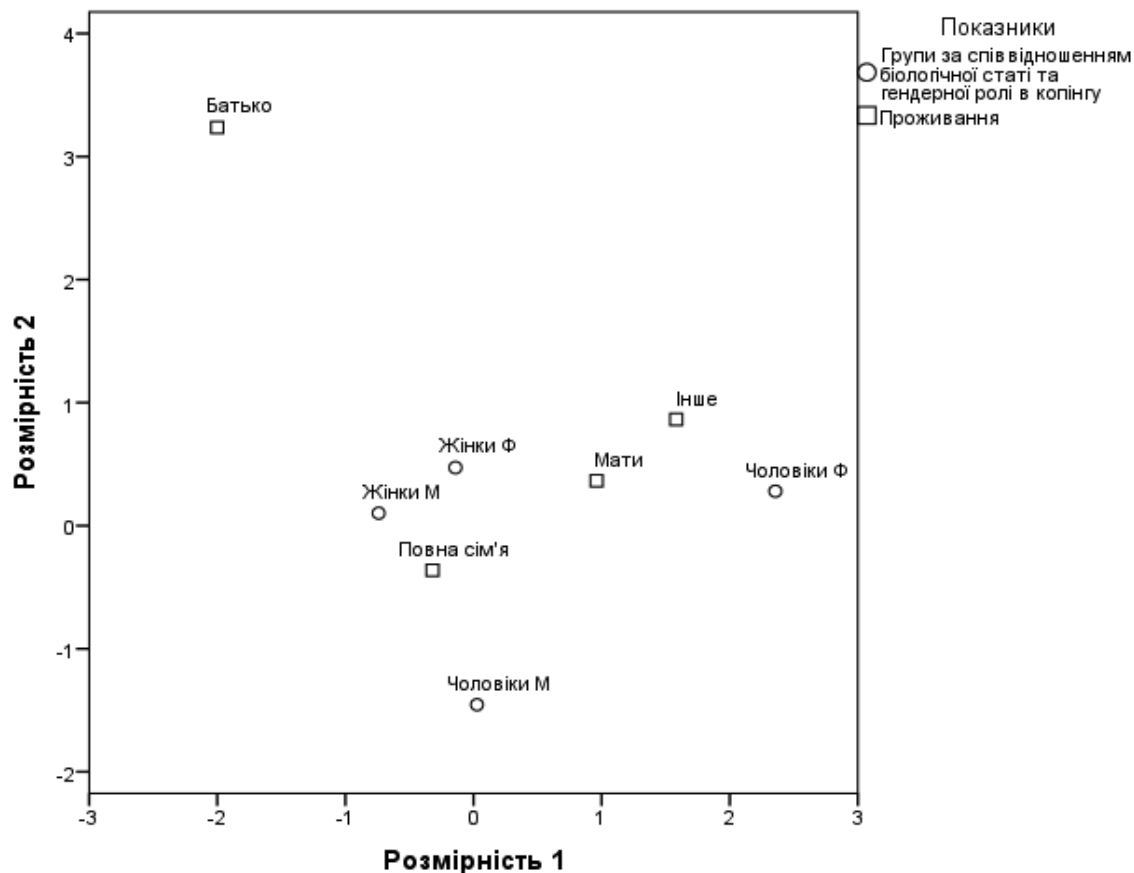

Рис. 4. Двомірне графічне зображення взаємин між параметрами «Особі, які проживають спільно з досліджуваним», за статтю та гендерною роллю у копінгу (М – маскуліний копінг; Ф – Фемінний копінг) абітурієнтів

придушення протестних тенденцій, схильність до миролюбства, фемінна організація символічного не-свідомого. Також при дослідженні середовищних чинників встановлено, що в абітурієнтів чоловічої статі, які виховуються лише матір'ю або іншими особами, але не батьком, формується фемінний гендерний стиль у подоланні стресу.

Використані літературні джерела

1. Березин Ф. Б. Методика многосторонне-го исследования личности [Текст] / Ф. Б. Березин, М. П. Мирошников, Р. В. Рожанец. – М.: Медицина. – 1976. – 176 с.
2. Вартегг Э. Уровневая диагностика личности. Рисуночный тест Вартегга [Текст] / Э. Вартегг, В. К. Калинин. – М.: Смысл, 2006. – 239 с.
3. Вигдорчик М. И. Психоаналитические подходы к интерпретации цветового теста Люшера [Текст] / М. И. Вигдорчик. – Одесса: Институт медицины транспорта, 1998. – 45 с.
4. Клецина И. С. Психология гендерных отношений: теория и практика [Текст] / И. С. Клецина. – СПб.: Алетейя, 2004. – 408 с.
5. Лопухова О. Г. Внутриличностный гендерный ролевой конфликт: системный подход к проблеме [Текст] / О. Г. Лопухова // Современные исследования социальных проблем. – 2010. – № 4 (4). – С. 113–119.
6. Люшер М. Оценка личности посредством выбора цвета. Цветовой личностный тест: практическое пособие [Текст] / М. Люшер, В. В. Драгунский. – Минск: Харвест, 1999. – 448 с.
7. Родіна Н. В. Статеврольова ідентичність особистості та особливості подолання стресу в ситуаціях загрози самоактуалізації [Текст] / Н. В. Родіна // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2015. – № 1. – С. 28–32.
8. Родіна Н. В. Основные компоненты социального сре́довища абитури́ентов, які вступають до ВНЗ [Текст] / Н. В. Родіна // Вісник Одеського національного університету. – 2010. – Т. 15, В. 16. – С. 66–77.
9. Родіна Н. В. Опитувальник WOCQ в адаптації С. І. Хаїрової. Психометричний аналіз і альтернативна факторна модель [Текст] / Н. В. Родіна // Актуальні проблеми психології. – 2010. – Т. 12, В. 10, Ч. 2. – С. 340–350.
10. Собчик Л. Н. Введение в психологию индивидуальности. Теория и практика психодиагностики [Текст] / Л. Н. Собчик. – СПб.: Речь, 2003. – 624с.
11. Сонди Л. Учебник экспериментальной диагностики влечений [Текст] / Л. Сонди. – М.: Когито-центр, 2005. – 557 с.
12. Хомишак О. Б. Батьківське виховання хлопчика в неповній сім'ї [Текст] / О. Б. Хомишак // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2012. – № 40. – С. 204–209.
13. Цебрук М. А. Особенности гендерно-ролевого конфликта в раннем юношеском возрасте: внутриличностный уровень проявления [Текст] / М. А. Цебрук // Психологический журнал. – 2008. – № 4. – С. 63–67.
14. Akhtar S. Broken Structures: Severe Personality Disorders and Their Treatment / S. Akhtar – Northvale NJ: Jason Aronson, Inc; 1992. – 420 p.
15. Crisi A. Manuale del Test di Wartegg / A. Crisi. – Roma: Ma.Gi, 2007. – 365 p.
16. Epstein M. Adolescents in Conflict: Associations between Gender Socialization, Gender Conflict, and Well-being / M. Epstein // A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (Education and Psychology) in The University of Michigan 2008. – 187 p.
17. Falcone A. Presupposti teorici per l'uso clinico del Test di Wartegg / A. Falcone, M. Grasso, L. Pinkus – Firenze: OS, 1986. – 111 p.

